KİTAP TANITIM VE DEĞERLENDİRME

M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi,* İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

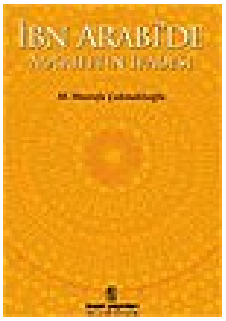

İslam düşüncesi içerisinde tasavvufi düşüncenin ağırlığı ne ise tasavvufî düşünce yapısı içerisinde İbnü'l-Arabî'nin ağırlığı da o kadardır denebilir. Sûfîlerin yaşadığı dînî tecrübeler, bu tecrübeleri dile getirmeleri ve daha sonrasında yaşananlar çoğu zaman bir tepki ve tartışmaya konu olmuştur. Eserlerinin muhtevâsı ve söylemi, kendi döneminde olduğu gibi sonraki yüz yıllarda da tartışılan, ifadeleri çeşitli yorum, izah ve eleştirilere maruz kalan, bu yönüyle de kendine mahsûs bir şerh ve tenkit geleneğinin oluşumunu sağlayan İbnü'l-Arabî'nin, çoğu münekkitlerince iyice anlaşılamamış olduğunu söylemek pek iddialı olmaz. Bunun sebepleri hakkında pek çok şey söylenebilir. Her şeyden önce üslûbundan kaynaklanan anlama sorununun da etkisiyle düşünce yapısının ya da asıl söylemek istediklerinin iyi tahlil edilememiş olması, çoğu zaman meseleye ön kabuller ile yaklaşmaya sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan bir sûfî olarak yazdıklarının temelde mânevî tecrübelerine dayanması, özelde onun genelde diğer bütün sûfîlerin, bu tecrübeye yabancı olanlarca doğru anlaşılamamasının bir diğer temel sebebidir. İşte bu şekilde, üzerinde gerek lehte gerekse aleyhte tartışma yürütülen İbnü'l-Arabî hakkında, dilimizde ciddî ve akademik düzeyde çok az çalışma mevcuttur. Burada kısaca tanıtmaya çalışacağımız eser, bu anlamda İbnü'l-Arabi hakkında derli toplu ve aynı zamanda akademik düzeyde bir çalışma arayanlar için bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

İbnü'l-Arabî'yi anlamanın temel zorlukları içerisinde onun kullandığı dil ve üslubun yanı sıra eserlerinin çokluğu da gösterilebilir. Düşünce yapısını tahlil etmeye çalışan bir araştırmacı onu bir çırpıda anlama imkânına kolaylıkla

ulaşamaz. Uzun soluklu okumaya, dil ve üslubunu içselleştirmeye ihtiyaç duyar. Sâdece bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda bile, gerek burada üzerinde duracağımız *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi* isimli çalışmanın gerekse genel olarak İbnü'l-Arabî tetkiklerinin ne tür zorluklar barındırdığını tahmin etmek zor değildir.

Kitapta yeri geldikçe vurgulanmaya çalışıldığı gibi, eserlerinde vahdet-i vücud kavramı teknik bir ıstılah olarak kullanılmasa da vahdet-i vücud öğretisinin öncüsü olarak kabul edilen İbnü'l-Arabî, her vesile ile iki zatın birbiriyle karışması şeklinde kabul edilecek bir ittihadı reddeder. Zîrâ ona göre asıl îtibârıyla vücutta her hangi bir ikilik söz konusu değildir ki bu anlamda bir ittihattan bahsetme imkânı olsun. Mutlak anlamda vücûd tektir, o da Allah'a mahsustur. İbnü'l-Arabî bunu açık bir dille şu şekilde ifade eder: "Allah'tan başka ne varlık, ne de varlık veren vardır. Allah'ın vech'i dışında her şey yok olucudur." Afîfî, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücut düşüncesinin ilham kaynağı olarak Hallâc'ı gösterir. Zîrâ o, Hallâc'ın şiirlerindeki bazı ifadelerin İbnü'l-Arabi'ye ilham kaynağı olduğunu düşünür.

Giriş bölümüyle birlikte dört bölümden oluşan eserin hayli geniş tutulan giriş bölümünde, İbnü'l-Arabî'nin hayat hikâyesinin geniş bir özeti ile birlikte Şeyhü'l-Ekber'in eserlerinde kullandığı üsluba ilişkin oldukça faydalı bilgilere yer verilmiştir. Endülüs'ten başlayarak dönemin İslam coğrafyasının bir çok önemli merkezine yönelik seyahatler, zengin rûhânî tecrübeler ve en nihâyet bu tecrübeler ve yorucu ilmî tetkiklerin mahsûlü yüzlerce eser toplamı olarak görebileceğimiz ilme ve hakikate adanmış bir hayatın genel bir tasvîrini eserin giriş kısmında buluyoruz. Birinci bölümde ise, sûfîlerce geliştirilen marifet teorisi, İbnü'l-Arabî özelinde ve kavramsal bazda ele alınmış ve bu teori doğrultusunda kullanılan farkı birçok kavramın anlam çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde sûfî epistemolojisi açısından bilginin kaynağı ve sınırları da tahlil edilmiştir. Teosofik sûfi İbnü'l-Arabî, genel olarak iki çeşit bilme şeklinden bahseder; akıl yoluyla elde edilen aklî bilgi ile mânevî tecrübeler, ilâhî tecellîler ve müşahedelerle elde edilen keşfî bilgi. Bu genel bilgi anlayışı içerinde de o, ne duyumlardan zorunlu olarak gelen verileri ne de aklın zorunlu olarak elde ettiği bedîhî önermeleri reddeder. Sadece alan ve sınırlarını belirlemek sûretiyle bu bilgi çeşitlerinin sûfîlerin nihâî gayesine götüremeyeceğini vurgular. Yoksa eserde yer yer vurgulandığı gibi İbnü'l-Arabî, sûfinin rûhânî tekâmülüne paralel olarak duyumların ve mütehayyilenin gayet latîf sûretleri algılayabilecek bir yetkinliğe dönüşümünden ve aklın tenzîhî bilgisinden sıkça bahseder. Fakat sûfîyi asıl hedefine, marifetullaha götüren ise onun mânevî zevk ve tecrübeye dayalı bilgisidir. Bu bilgiye ise ancak Allah'ın, tecellîleri vası-

tasıyla Kendini açıp ızhâr etmesiyle bizzat tecrübî olarak erişilebilir.

Kitabın ikinci bölümünde *İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Varlık İlişkisi* ele alınmaktadır. Dil, insanın kullandığı en temel varlık alanlarındandır. İnsanın, Allah'ın sûretinde yaratıldığını kabul eden yoruma göre, kelam sıfatı da dâhil ulûhiyete nispet edilen bütün isim ve sıfatlar insan tarafından kabul edilir. Konuşma eylemi de Allahın sonsuz kelamının bir tezahürü olarak, varlıkların en mükemmeli olması hasebiyle insana verilmiştir. Bu sebeple İbnü'l-Arabi, Allah'ın sonsuz kelam sıfatının bir tezahürü olan beşerî lisan ile kendi yaratılış teorisine göre ilâhî kelimelerinden ibaret gördüğü varlık arasında açık bir parellellik görür. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'nin dil ve anlam sorununa yaklaşımı, onun varlık, insan ve insanın hem varoluşsal hem de epistemolojik konumuna yaklaşımından bağımsız değildir. Dil, tıpkı insan gibi varlıkla paraleldir ve onun hakikatini simgeler.

Eserin üçüncü bölümünde *İbnü'l-Arabi'ye Göre Marifetin İfade İmkanı ve Tasavvufî Söylemin Mahiyeti* ele alınmakta ve alt başlıklarında marifetin ifade imkanı, lafız-anlam ilişkisi, tasavvufî söylemin mahiyeti tartışılmaktadır. Sûfinin yaşadığı tecrübe, çoğu zaman dilin sınırları içine sığmayan veya diğer bir ifade ile dile gelmeyen bir alana aittir. Bu sebepten sûfiyâne söylemler çeşitli güçlükleri de beraberinde getirir. Zîrâ sûfîler ilimlerini, tedrîs yoluyla kitaplardan ya da başka insanların ağızlarından dolaylı olarak değil, bizâtihî yaşayarak, vecd ve fenâ halinin kendilerini kuşatması sonucu doğrudan elde ederler. Sûfîlerce bizzat yaşanan rûhânî tecrübeler mahiyet îtibârıyla günlük deneyimlerden farklı olduğu için doğrudan ifade edilmesi imkânsızdır. İfade edildiğinde ortaya çıkan problemler tarih boyunca müşahede edilmiştir. Zîrâ Şiblî'nin *"Ben ve Hallâc aynı idik, o ızhar etti ben gizledim."* ifadesi yaşanan hallere ve marifete taalluk eden sözlere ışık tutmaktadır. Dilin kapsamı marifetin ifade imkânını ister istemez sınırlamaktadır. Yaşanan derin tasavvufi hal esnasında sufiler çoğu zaman bu tecrübelerinin tesirinde oldukları için ondan bahsetmeye güç yetiremezler. Bu esnada dillerinden gayri iradî bazı sözler sâdır olsa da, bunlar açıklayıcı olmaktan çok paradoksal, kompleks, anlaşılması güç ve sembolik ifadelerdir. İbnü'l-Arabi'ye göre, insanı kendinden geçiren bir aşk ve zevk ile husûle gelen müşahede, vuslat ve bunlara bağlı olarak da fenâ hallerinde ifade edilenler, sıradan herhangi bir şey hakkında değil, metafizik mânâ âlemi, en nihâyetinde de Hak Teâlâ hakkında olduğu için meşhudun azameti bu tecrübeyi yaşayan sûfiyi bütünüyle kuşatır. Fena ve gaybet hali üzere sufinin şaşkınlıktan dili tutulur, adeta donup kalır, bir kelime bile söyleyemez. Kısacası, yaşanılan tecrübenin ya da bu tecrübenin ürünü olan marifetin doğrudan ifade edilemez oluşu, öncelikle tasavvufi tecrübenin mahiyeti ile alakalıdır ve bu

tecrübe ferdî, vicdanî ve içsel bir tecrübe olduğu için aktüel tecrübelere kıyasla ifade edilmesi hayli zordur. Sembol, îmâ ve işâretlere başvurmak kaçınılmazdır. Din, metafizik ya da kutsal alan söz konusu olduğunda sembollerden bahsedilmemesi mümkün değildir. İşte eserin bu bölümünde sûfiyâne söylemin kaçınılmazı olan semboller, paradoksal ifadeler, vecîz ve muammalı ifadeler hakkında detaylı bilgiler verilerek irfânî eserlerin anlaşılma sorununa dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Burada ifade edildiğine göre semboller bir habercidir; bilincin iki düzeyi, maddî ve kutsal düzeyi arasında aracı bir unsurdur. Dînî semboller, rasyonel bilginin ötesinde olan, ancak doğrudan doğruya tecrübe edilen kutsalın ifadeleridir. Dinlerin dili âdetâ sembollerden kuruludur. Sembol, bir anlamda soyut gerçekliği somut göstergeler vasıtasıyla insan idrakine yaklaştırmayı hedeflemektedir. Sufilerin tasavvufî tecrübelerinden bahsederken sarih ifadeler yerine, gerek semboller gerekse veciz ve paradoksal ifadeler vasıtasıyla işaretlere başvurmaları, onların ilâhî hitabın sonsuz anlam seviyesine sahip olduğu yönündeki anlayışlarından kaynaklanan işârî tefsir metotlarıyla da paralellik arz etmektedir.

Özetle içeriğine ışık tutmaya çalışıp atıflar yaptığımız bu eserin, İbnü'l-Arabî üzerine Türkçe olarak yapılan ilmî çalışmalar arasında layık olduğu yeri bulacağı kanaatini taşımaktayım. Eserin okuyanlarca, genelde tasavvuf özelde İbnü'l-Arabî üzerine çalışma yapmak isteyenleri cesaretlendirecek ve İbnü'l-Arabî'yi doğru anlamaya sevk edecek bir içerikte olduğunun teslim edileceğine eminim. Son olarak, dil ve üslup açısından yeterince felsefî bir bakış açısıyla meselelerin tartışıldığını, sadece aktarıma dayalı bir anlatım metodundan ziyade tahlil, tetkik ve tartışma yöntemlerinin kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İlk bakışta hacim olarak okuyucuyu yoracakmış ve zaman alacakmış gibi görünse de akıcı üslûbu, meselelere yeterince hâkim perspektifle konuların değerlendirilmiş olması benzer vehimleri bertaraf edecektir.

Hazırlayan: Rıza BAKIŞ[1]

1 Öğretmen, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.